

UYGULAYICI REHBERİ + ÇALIŞMA SAYFALARI

R - L

FONOLOJİK FARKINDALIK MATERYALİ

Dinle • Ayırt Et • Seslerle Oyna • Cümlede Kullan

28 ÇALIŞMA SAYFASI

6 BASAMAK

OYUN + EV ÇALIŞMASI

Editör: Hakan Akyol

odyogram.com

dijital terapötik materyaller

Materyal Kullanım Hakkında

Bu materyal; konuşulan dilin ses yapısını fark etme, /r/ ve /l/ seslerini dinleyerek ayırt etme ve bu seslerle bilinçli olarak işlem yapma becerilerini desteklemek amacıyla hazırlanmıştır. Eğitim, terapi oturumu ve ev genellemesi için esnek biçimde kullanılabilir.

Önemli Uyarı: Kitapçık bir tarama, tanı ya da standardize değerlendirme aracı değildir.

Kullanım ilkeleri

1. Önce sesi dinletin; çocuk hazır olduğunda harf desteğini ekleyin. **Fonolojik farkındalık öncelikle işitsel bir beceridir.**
2. Doğru-yanlış baskısını azaltın. Hata olduğunda “Bir kez daha dinleyelim” diyerek modeli yeniden sunun.
3. Bir oturumda 10-20 dakika ve tek ana hedef çoğu çocuk için yeterlidir. Yorgunluk belirtilerinde etkinliği kısaltın.
4. Çocuğun ağız hareketini zorlayarak düzeltmek yerine işitsel farkı görünür kılan kısa ipuçları kullanın.

Kopyalama ve kayıt

Çalışma sayfaları aynı çocuk için tekrar kullanılabilir. Performans kayıtlarında tarih, kullanılan ipucu türü ve bağımsız doğruluk birlikte not edilmelidir. Materyali uygulayan kişi, seçtiği sözcüklerin çocuk tarafından bilindiğini kontrol etmelidir.

İçindekiler ve yol haritası

Bölüm	İçerik
Başlangıç	Kavramlar, /r/-/l/ farkı, uygulama ilkeleri ve oturum planı
Değerlendirme	Başlangıç profili, kayıt formu ve ilerleme çizelgesi
Düzy 1	İşitsel hazırlık: aynı-farklı, hedef sesi duyma ve hece ayırma
Düzy 2	Sözcük başı: ilk sesi bulma, aykırı sözcük ve R-L sınıflama
Düzy 3	Sözcükte konum: başta, ortada, sonda ve iki ses bir arada
Düzy 4	Birleştirme ve ayırma: hece, fonem ve ses kutuları
Düzy 5	Seslerle oynama: ekleme, çıkarma, değiştirme ve uydurma sözcük
Düzy 6	Genelleme: cümle, öykü, öz izleme ve doğal konuşma
Oyun + Ev	Masa oyunları, kes-yapıştır kartları ve dört haftalık ev planı
Son Değerlendirme	İlerleme özeti, sözcük bankaları, 8 haftalık örnek akış ve cevap anahtarları

Başlama noktası: Çocuk başlangıç değerlendirmesinde bir düzeyde %80 ve üzeri bağımsız başarı gösteriyorsa bir sonraki düzeyden başlanabilir. İki ardışık oturumda %80-90 bağımsız doğruluk, bir üst basamağa geçmek için pratik bir ölçüttür.

Fonolojik farkındalık nedir?

Fonolojik farkındalık; konuşulan sözcüklerin daha küçük ses birimlerinden oluştuğunu fark etme ve bu birimler üzerinde bilinçli olarak işlem yapma becerisidir. Çocuk sözcüğü yalnızca anlamıyla değil; kaç heceden oluştuğu, hangi sesle başladığı, seslerin hangi sırada bulunduğu ve bir ses değiştiğinde sözcüğün nasıl değiştiği açısından da düşünür.

Büyük birimden küçük birime

Birim	Örnek beceri
Sözcük	Cümledeki ayrı sözcükleri fark etme
Hece	rad-yo, li-mon gibi parçaları birleştirme ve ayırma
İlk/son ses	radio /r/ ile, limon /l/ ile başlar
Fonem	bar sözcüğünü /b/-/a/-/r/ olarak ayırma
Manipülasyon	bar sözcüğündeki /r/ yerine /l/ koyup bal elde etme

Bu kitapçığın odağı

Çalışmalar /r/ ve /l/ karışıklığını merkeze alır; ancak hedef yalnızca bu sesleri doğru söylemek değildir. Çocuğun sesi duyması, karşılaştırması, sözcükte yerini bulması, sesleri birleştirip ayırması ve gerektiğinde ekleyip çıkarması beklenir.

Dil-yazı köprüsü: Çocuk işitsel görevde rahatlaştığında R ve L harfleri destek olarak kullanılabilir. Okuma yazmaya başlamamış çocukta harf yazma zorunluluğu yoktur; kart, taş, el hareketi ve renk kodu yeterlidir.

Fonolojik farkındalık, artikülasyon ve ses-harf bilgisi

Bu üç alan birbiriyle ilişkili olsa da aynı şey değildir. Hedefi doğru seçmek, çocuğun neden zorlandığını anlamayı ve uygun ipucu vermeyi kolaylaştırır.

Alan	Temel iş	Örnek
Fonolojik farkındalık	Sesi düşünme ve sesle işlem yapma	“Radyo hangi sesle başlıyor?”
Artikülasyon	Sesi ağız içinde motor olarak üretme	“Dil ucunda titreşim mi, yanlardan hava akışı mı hissediyorsun?”
Ses-harf bilgisi	Konuşma sesini yazılı sembolle eşleme	“/r/ sesini hangi harf gösterir?”

Hızlı ayırım

5. Çocuk /r/ sesini doğru üretebildiği hâlde “resim hangi sesle başlar?” sorusunda zorlanıyorsa fonolojik farkındalık desteği gerekir.
6. Çocuk /r/ sesini dinleyerek tanıyor ancak söylemeye çalıştığında /l/ üretiyorsa motor üretim/artikülasyon desteği gerekebilir.
7. Çocuk sesi duyuyor ve söylüyor fakat R harfini seçemiyorsa ses-harf eşlemesi ayrıca çalışılabilir.

Birlikte görülebilir: Bir çocuk bu alanların birden fazlasında aynı anda desteğe ihtiyaç duyabilir. Bu kitapçık işitsel ve üst-dilsel beceriyi temel alır; motor ses öğretiminin yerini almaz.

/r/ ve /l/ seslerini karşılaştırma

/r/ ve /l/ Türkçede ötümlü akıcı ünsüzlerdir. /r/ çoğunlukla dil ucunun üst dişlerin arkasındaki bölgeye kısa bir dokunuşu/titreşimiyle; /l/ ise dil ucunun teması sürerken havanın dilin yanlarından geçmesiyle oluşur. Söyleyiş kişiden ve sözcük konumundan etkilenebilir; bu çalışmada temel görev iki sesi dinleyerek ayırt etmektir.

Ses kodu	Kısa üretim ipucu	Örnekler
/r/ - titreşimli ses	Dil ucu üst dişlerin arkasındaki bölgeye kısa bir dokunuş yapar.	resim, radyo, nar, şeker
/l/ - yan ses	Dil ucu temas ederken hava dilin iki yanından akmaya devam eder.	limon, lazer, al, okul

Kullanılabilecek kısa kodlar

8. R = titreşim kodu: işaret parmağınla havada küçük bir titreşim hareketi yap.
9. L = yan yol kodu: iki parmağını yana doğru açarak havanın yanlardan akışını göster.
10. İşitsel kod: /r/ duyunca yeşil karta, /l/ duyunca turuncu karta dokun.
11. Hareket kodu: /r/ için parmaklarını titreştir, /l/ için ellerini iki yana aç.

Modelleme: Sesleri doğal ve kısa biçimde /r/-/l/ olarak sunun. Tek başına algılamak güçleşirse ra-la, re-le, ri-li gibi hece çiftlerine geçin; gereksiz bir ünlü ekleyerek sesi değiştirmeyin.

İpucu sıralaması ve hata düzeltme

Amaç çocuğu yanıtı götürmek değil, giderek daha az destekle bağımsız yanıt vermesini sağlamaktır. Aynı görevde ipuçlarını aşağıdaki sırayla azaltın.

Basamak	Uygulama
1. Bekleme	Sorudan sonra 3-5 saniye sessiz bekleyin.
2. Yeniden dinletme	Sözcüğü daha yavaş fakat doğal biçimde tekrar edin.
3. İki seçenek	“R mı, L mi?” diyerek seçenekleri görünür hâle getirin.
4. Görsel/hareket kodu	Yeşil-turuncu kart veya titreşim-yan yol el hareketini kullanın.
5. Birlikte yanıt	Doğru cevabı birlikte söyleyin; hemen ardından yeni bir örnek verin.

Dört adımlı sakın düzeltme

12. Fark ettir: “Bu kez iki ses birbirine karıştı.”
13. Yeniden sun: “Dinle: ra - la.”
14. Seçtir: “Hangisi titreşimli ses, hangisi yan yol sesi?”
15. Başarıyla bitir: Bir kolay örnek verip doğru yanıtı pekiştir.

Kaçının: “Yanlış söyledin”, “Dikkat etmedin” gibi kişiye dönük ifadelerden ve art arda çok sayıda tekrar istemekten kaçının. Geri bildirim sese ve göreve yönelik, kısa ve tarafsız olsun.

Önerilen oturum akışı

Süre	Bölüm	Örnek
1-2 dk	Isınma	R-L hareket kodu, kısa hece tekrarı
3 dk	Dinleme	Uygulayıcı modeli; aynı-farklı veya R-L seçimi
6-8 dk	Ana hedef	O günün tek çalışma sayfası ya da seçilmiş 8-12 madde
3-4 dk	Oyun/genelleme	Kart, yol oyunu, cümle veya kısa öykü
1 dk	Kapanış	Çocuğun kendini değerlendirmesi ve ev görevi

Bir oturumda ne kadar?

- Yeni hedefte 6-8 deneme ile başlayın; başarı arttıkça 12-20 denemeye çıkın.
- Arka arkaya üç hata varsa görevi kolaylaştırın: sözcükten heceye, açık uçlu yanıtta iki seçeneğe dönün.
- Arka arkaya beş bağımsız doğru varsa bir yeni konum, daha uzun sözcük veya kısa cümle ekleyin.
- Oturum sonunda yalnızca doğru sayısını değil, kullanılan en yüksek ipucu düzeyini de yazın.

Başarı ölçütü: İki ardışık oturumda en az %80 bağımsız doğruluk ve farklı sözcüklerde kararlı performans görülmesi, bir üst düzeye geçmek için pratik bir eşiktir. Bu oran klinik norm değil, öğretim kararını kolaylaştıran bir kuraldır.

Zorluk merdiveni ve uyarlamalar

Düzy	Uyarlama seçenekleri
Kolaylaştır	Tek hece; hedef ses başta; iki seçenek; görsel renk kodu; uygulayıcı modeli
Orta	İki heceli sözcük; farklı ses konumları; üç seçenek; gecikmeli model
Zorlaştır	Uzun sözcük; iki hedef ses; açık uçlu yanıt; cümle/öykü; hızlı karışık sunum

Okuma yazma durumuna göre

- Okuma yazma öncesi: Sözcüğü siz söyleyin; çocuk taş, resim, renk kartı veya el hareketiyle yanıt versin.
- Okumaya başlayan: İşitsel yanıtta sonra R/L harfini işaretlesin; yazı önce değil, sestten sonra gelsin.
- Akıcı okur: Yazılı sözcükleri kapatarak dinleme turu yapın; ardından yazıyla doğrulama ve dikte ekleyin.

Dikkat ve dil gereksinimine göre

- Madde sayısını azaltın, sayfayı katlayarak yalnızca çalışılan bölümü gösterin.
- Bilmediği sözcükte önce anlamı açıklayın; sözcük bilgisindeki güçlüğü ses farkındalığı hatası saymayın.
- Çokdilli çocukta görev yönergesini en iyi anladığı dilde açıklayın; Türkçe hedef sözcüğü ayrıca modelleyin.

Kayıt: Uyarlama yapıldığında formda mutlaka belirtin. Aynı puan, biri görsel ipucuyla diğeri bağımsız elde edildiğinde aynı öğretim anlamına gelmez.

Başlangıç profili: uygulama yönergesi

Aşağıdaki kısa profil, kitapçık içinde uygun başlangıç düzeyini seçmek için hazırlanmıştır. Sessiz bir ortamda uygulayın; ilk turda ipucu vermeyin. Çocuk yönergeyi anlamadıysa bir örnek üzerinde öğretim yapip test maddesine geçin.

Alan	Beceri	Örnek
A	Aynı-farklı	ra-ra / ra-la gibi 4 çift
B	İlk sesi bulma	radyo, limon, resim, lazer
C	Sesin konumu	nar, reklam, okul, lira
D	Birleştirme	/b/-/a/-/r/ → bar; /b/-/a/-/l/ → bal
E	Ayırma	bar → /b/-/a/-/r/; lor → /l/-/o/-/r/
F	Değiştirme	bar: /r/ yerine /l/ → bal

Puanlama

26. 2 = bağımsız doğru; 1 = yeniden dinletme/iki seçenek sonrasında doğru; 0 = yanlış veya yanıtız.
27. Her alan en çok 8 puandır. 6-8 puan: yeterli başlangıç; 3-5 puan: destekle geliyor; 0-2 puan: doğrudan öğretim gerekir.
28. Bu sınıflama tanısal değildir. Aynı alan farklı günlerde değişken görünüyorsa iki oturumluk gözlem yapın.

Başlama kararı: İlk 0-2 puan alınan alandan veya bir önceki kolay basamaktan başlayın. Çocuk bir alanda 6-8 puan alsa bile günlük konuşmada R-L karışımı gösteriyorsa genelleme sayfalarını ayrıca kullanın.

Başlangıç profili kayıt formu

Ad Soyad: _____ Tarih: _____ Oturum: _____

Kod	Uyaran	Görev	0-2	İpucu
A1	ra-ra	Aynı / Farklı	___	___
A2	ra-la	Aynı / Farklı	___	___
A3	lu-lu	Aynı / Farklı	___	___
A4	le-re	Aynı / Farklı	___	___
B1	radyo	İlk ses?	___	___
B2	limon	İlk ses?	___	___
B3	resim	İlk ses?	___	___
B4	lazer	İlk ses?	___	___
C1	nar	/r/ nerede?	___	___
C2	reklam	/l/ nerede?	___	___
C3	okul	/l/ nerede?	___	___
C4	lira	/r/ nerede?	___	___
D1	/b/-/a/-/r/	Birleştir	___	___
D2	/b/-/a/-/l/	Birleştir	___	___
E1	bar	Seslerine ayır	___	___
E2	lor	Seslerine ayır	___	___
F1	bar: son r→l	Yeni sözcük?	___	___
F2	bal: son l→r	Yeni sözcük?	___	___

Alan toplamaları A: ___/8 B: ___/8 C: ___/8 D: ___/4 E: ___/4 F: ___/4

Önerilen başlangıç düzeyi: _____ Gözlem: _____